

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی

سیر تحول معماری خانه های سنتی تا مسکن امروز

بهروز طاهری پيله رود

مدرس گروه معماری، آموزشکده فنی و حرفه ای سما، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اردبیل، اردبیل، ایران
B_taheri4812@yahoo.com

حبیب بهرو

دانشجوی کارشناسی ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم تحقیقات اردبیل، اردبیل، ایران
habibbehroo@yahoo.com

چکیده

انسان برای رسیدن به آرامش نیازمند خلوت است. خانه باید حریمی داشته باشد که ساکنش را از دیده شدن و شنیده شدن ناخواسته باز دارد و تصاویری را که ساکنش در خلوت خود با خود و خانواده اش نمی پسندد از او دور دارد؛ این خلوت نه آنچنان باشد که وی خود را تنها و جدا از جامعه پندارد. خانه باید به گونه ای باشد که فرد در آن اختیار خلوت کردن با خود و خدای خود را داشته باشد، و درعین حال از وجود خانواده در کنار خود و همسایه در مجاورتش دلگرم باشد. این خلوت به انسان کمک می کند تا پس از گذار از هیاهوی محیط آشفته ی بیرون، خود را باز یابد و موقعیت خود را در هستی بازشناسد. معماری خانه های امروز تلاش کمی برای ایجاد این خلوت می نماید. در پژوهش حاضر سعی شده است که سیر تحول معماری خانه های سنتی تا مسکن امروز مورد بررسی قرارگیرد. روش تحقیق به صورت تحلیلی- توصیفی با ابزار مطالعات کتابخانه ای و اطلاعات و اسناد جمع آوری شده است. بر اساس نتایج بدست آمده این پژوهش میتواند گفت آنچه که در پیمودن هر راه و رسیدن به مقصد نهایی بسیار حیاتی و مهم می باشد نقطه آغاز راه و نحوه قدم گذاشتن در آن است. ما امروز درون خود خانه نیز از تصور نگاه هایی که به آسانی از خانه های روبرو به عمق خانه هایمان نفوذ می کند، در امان نیستیم و مجبوریم همان تنها روزنه ای را که می تواند منظرگاه قابی از آسمان باشد، بپوشانیم. امروزه ما به علت عدم محرمیت کمترین بهره را از فضاهای باز و نیمه باز داریم و بسیاری از مواقع شاهد آن هستیم که همین حداقل موجود هم به علت شریک شدن با همسایگانی که خود غریبه هستند و نیز اشراف خانه های دیگر، قابلیت استفاده هایی که حیاط خانه های قدیم داشت را ندارد.

واژگان کلیدی: سیر تحول مسکن، مسکن ایرانی، خانه سنتی، خانه امروزی

مقدمه

خانه مفهوم و پدیده نخستینی است که وجود بشر از دیروز تا امروز به صورت پیوسته و وابسته با آن همراه بوده است؛ چرا که هر جا زندگی انسان جریان داشته، خانه نیز جزء جدایی‌ناپذیر آن بوده است و به این لحاظ معماری خانه نیز در تمدن‌های مختلف با حساسیت و جذابیت‌های مختلفی دنبال می‌شده؛ این موضوع تا به آنجا اهمیت داشته که ضرورت این حساسیت به صورت جنبه نمادینی تبدیل شده و هر ملیتی سعی بر آن داشته که با نشانه و الگوهای فرهنگی مختص به خود، به نوعی توجه‌اش را به این موضوع نشان دهد. بر این اساس می‌توان گفت که معماری بیشتر از هر هنری با فرهنگ انسانی مرتبط است. بشر همواره نیازمند فضایی بوده است که او را در مقابل تاثیرات محیطی محافظت کند، این نیاز از ابتدای زندگی تا به امروز تغییرات چندانی نداشته و به بیان دیگر، فضای معماری خانه مکان یا ظرفی است که در آن بخشی از فعالیت‌های مربوط به زندگی بشر صورت می‌پذیرد و با زندگی انسان رابطه‌ایی ناگسستنی دارد (tebyan.netview). سالها پیش از این فضای زیستی و سر پناه انسان از خواسته‌ها و توانایی‌های او جدا نبود بلکه، پیش از این در حقیقت مأمی بود ساخته دست خود او که طی تلاشی سر سخنانه برای زنده ماندن کاملاً سازگار با محیط و اقلیم حاکم و در راستای عقاید، فرهنگ و دلبستگی‌های یک خانواده در چند نسل شکل گرفته و توسعه می‌یافت. بدین ترتیب، خانه سنتی متولد و متبلور شد (افتخار زاده، ۱۳۸۴، ص ۵۲). اما امروزه با تخصصی شدن علوم و فنون، ضرورت‌های جامعه مدرن و مکانیکی، گسست‌های قومی و فرهنگی، ساخت این سر پناه برای خانواده در بهترین حالت بدست معماران و سپس برعهده انبوه سازان نهاده شده است که خود برای آن نام برازنده واحد مسکونی را برگزیده اند. این واحد مسکونی کاملاً بدون حضور صاحب آن و بی توجه به شرایط اقلیمی و یا فرهنگ ساکنین به سرعت تشکیل می‌گردد و اینچنین تعلق خاطر، حس امنیت و سکنی را از خیا لشان می‌زداید (همان). این تغییر شیوه زندگی، تقریباً همه جنبه‌های آئینی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و بالطبع خوراک، پوشاک و آداب سکونت را هم شامل شده است. در اروپا روند تغییر سازمان فضائی خانه بر اساس تغییر تدریجی روابط اجتماعی و با سرعت کمتر از ایران صورت گرفت و در ضمن صنعتی شدن و استاندارد شدن در همه جنبه‌های شیوه زندگی رسوخ کرد. بدین معنا که در مواردی دستاورد‌های صنعتی شدن دقیقاً جایگزین عناصر خانه و یا با آنها هماهنگ شده و در مواردی نیز به شدت آنها را دگرگون کرد (حائری، ۱۳۷۵). بنا بر مطالب فوق الذکر ضرورت پرداختن به موضوع جایگزینی مفهوم و مصداق خانه به واحد مسکونی و پیامدهای منفی ناشی از آن، به عنوان یک نیاز جدی حائز اهمیت می‌باشد.

سوالات پژوهش

۱. سیر تحول معماری خانه‌های سنتی چگونه بوده است؟
۲. الگوهای معماری خانه‌های سنتی و تاثیر آن در خانه‌های امروزی به چه صورت بوده است؟
۳. در فرآیند دستیابی به الگوی مسکن امروزی، به چه نکاتی توجه شده است؟

فرضیه پژوهش

۱. به نظر می‌رسد بکارگیری الگوهای معماری خانه‌های سنتی در خانه‌های امروزی هویت معماری ایران را زنده کند.
۲. به نظر میرسد استفاده از عناصر معماری خانه‌های سنتی در مسکن امروزی تاثیر مثبت داشته باشد.

مواد و روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش با ابزار مطالعات کتابخانه‌ای انجام گردید. در مرحله مطالعات کتابخانه‌ای از سوابق موجود در ارتباط با موضوع پژوهش، کتاب‌ها و پژوهش‌های مرتبط استفاده گردیده است.

جدول شماره ۱. برخی مطالعات نویسندگان ایرانی در مورد خانه های ایرانی

ردیف	تاریخ	نویسندگان	منبع	عنوان	نتایج و یافته ها
۱	زمستان ۱۳۸۹	محمد رضا بمانیان و دیگران	مقاله	عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی «نمونه موردی خانه رسولیان یزد»	در این مقاله با توجه به تعاریفی که از هویت ارائه شده، می توان به اهمیت هویت در جامعه و در پی آن هویت در معماری پی برد. در این مقاله سعی شد تا به این پرسش که معماری سنتی خانه ایرانی چگونه توانسته است با مولفه های هویت ساز جامعه آن زمان ارتباط برقرار نماید پاسخ دهد.
۲	بهار ۱۳۹۲	مهران علی الحسینی و دیگران	مقاله	عوامل تأثیرگذار بر تحول مسکن از گذشته تا آینده	در این مقاله به زیبایی ها و نکات مهم و با ارزش زندگی گذشتگان و حفظ آن ها برای رسیدن به زندگی ای بهتر و سالم تر در آینده که امری ضروری است پرداخته شده. اینکه وارث بافت شهری و فضای عمومی موجود هستیم متضمن استمرار وجودی در آینده است. استمرار حضور گذشته، آینده را رقم می زند، همان قدر تقلید از گذشته بی فایده است که ریشه کردن آن، زیرا تغییرات پارادایمی در مفاهیم و جهان از دیروز تا کنون تغییر سیستماتیکی را در متن فرهنگی، اجتماعی و صنعتی آینده ایجاد خواهد کرد که زندگی، رفتار، معماری و به خصوص مسکن را در خود غرق می کند.
۳	۱۳۶۰	بیتی حامد	مقاله	بررسی نقش حیاط در ساماندهی خانه های تاریخی مطالعه موردی خانه های قاجار تبریز	در این مقاله به عناصر تشکیل دهنده خانه های دوره قاجار و طراحی سردر در خانه های این دوره پرداخته شده است. بررسی نقش حیاط در ساماندهی خانه های تاریخی مطالعه موردی خانه های قاجار تبریز عناصر تشکیل دهنده خانه های دوره قاجار و طراحی سردر در خانه های این دوره.

تعاریف خانه

واژه نامه معین: ۱- اتاق، بیت ۲- سرای، دار ۳- جائی که در آن زیست کنند، منزل، مأوی. - لغتنامه دهخدا: آنجائی که در آن آدمی سکنی می کند. سرا، منزل، مستقر (دهخدا، ۱۳۳۴، ص ۱۹۲).

چرا باید به بناهای گذشته مثل خانه اهمیت داد؟

با بررسی یک مکان در یک شهر می توان لایه های تاریخی معماری و هویت وجودی شهر را بازشناخت، این مکان می تواند یک عبادتگاه مانند مسجد باشد که به علت تقدس و حرمت آن لایه های تاریخی از ابتدا تا کنون کمتر ناشناخته مانده و مورد تخریب قرار گرفته، یا میتواند یک خانه باشد که هر چه شهر پیشرفت می کند تأثیرات بیشتری را در نحوه ساختار خانه و حتی فرهنگ ساکنان آن می توان مشاهده کرد. در شهر گراش یکی از علت های آشفته بودن و سردرگمی در طراحی خانه که مهمترین عنصر زندگی انسان است نبود اطلاعات کافی و غفلت از سیر تحول خانه در گذشته است. خانه بهترین و پرتیرین زندگی انسانی است چرا که با فرهنگ، آداب و رسوم، اقتصاد، سیاست و هر آنچه که در جامعه تعریف می شود در بعد فضا و مکان خلاصه می شود. درست است امروز ما نمی توانیم مانند گذشتگان زندگی کنیم ولی این واقعیت را می توانیم سرلوحه امور خود قرار دهیم هر آنچه که به دنبال آن هستیم باید با تفکر و اطلاع از محیط زندگی مان انجام دهیم. نگرش معماری مدرن با آمدنش گذشته را کنار گذاشت و این تئوری بیان کرد همه با هم باید به یک مفهوم مشترک بنگریم و طراحی کنیم اگر بنایی در آمریکا ساخته می شود می توان همین بنا را در احمد آباد هند ساخت، دنیا یک مسیر پیش رو دارد و آن تعریف تئوری های جدید و کنار گذاشتن گذشته است (blogfa.compost-95.aspx).

سیری در تحول مفهوم خانه از دیروز تا امروز

در این مقاله سعی شده به موضوع سیری در تحول مفهوم خانه از نگاه دیگری پرداخته شود تا با ذکر مفاهیمی عمیق مانند شفافیت محوریت در فضای خانه، سلسله مراتب، تقارن و محرمیت در این وادی به مصادیقی جدید دست یابیم (tebyan.netview).

مفهوم شفافیت

می‌گویند سیر معماری ایرانی سیر شفافیت است، چرا که معماری ایران، پیوسته این مفهوم را به بهترین وجه در بیشتر کاربری‌ها از جمله در کاربری مسکونی و مفهوم خانه نمود بخشیده است تا آنجا که سیر حصول این مفهوم در معماری هخامنشی تا معماری قاجار ره پیموده و در نهایت در دوره صفویه و قاجار نهایت ظهور خویش را هویدا ساخته است. البته سبک طراحی خانه‌های دوره قاجار، از الگوی کهن خانه‌های ایرانی پیروی می‌کند و کمابیش تاثیر فضاهایی مانند اندرونی و بیرونی در آنها مشهود است، اما هر چه که به سوی معماری پهلوی اول نزدیک می‌شویم، جلوه برونگرایی در آن بیشتر می‌شود؛ تا آنجا که در دوره محمدرضا این الگو کاملا از بین می‌رود و با ظهور سبک مدرنیسم در ایران، "شفافیت"، خود را در عرصه‌های دیگری همچون حیاط، مهتابی، آب، ارسی، ایوان و... نمایان می‌سازد.

حیاط

حیاط، فضایی تهی است که عرصه را برای به تصویر کشیدن خاطره‌ها و قوام گرفتن ارتباط بین فضای درون و برون فراهم می‌آورد.

آب

مفهوم دیرینه آب، در عمق معماری ایرانی در عرصه‌های مختلف، از باغ‌های ایرانی گرفته تا حوض‌های کوچک خانه‌های این مرز و بوم، حضور شفاف خود را به نماد صورت یار، به شکل‌های متفاوت هویدا ساخته است.

ارسی

ارسی، گونه‌ای پنجره چوبی و شبکه‌دار کشویی است که با بالا و پایین رفتن باز و بسته می‌شود. بلندای آن از کف تا آسمانه است. حکایت رنگ تمام عیار را می‌توان در رنگ شیشه‌های ارسی‌های ایرانی مشاهده کرد که تصویری از بهشت را برای هر بیننده‌ای نمایان می‌کنند. این جشن رنگ که در آن هیچ دو لحظه همانندی را نمی‌توان یافت، در واقع جشن شادی و سرور را در لوای رنگهای قرمز، سبز، زرد و آبی... برای ساکنین خانه به ارمغان می‌آورد.

ایوان

ایوان فضای نیمه باز مسقفی است که از سه طرف محدود و از یک طرف باز است. در خانه‌های دوره قاجار، ایوان‌های جنوبی، نمای خانه را در پس پرده خود نمایان می‌سازد. نمایی که در بطن آن معمولا طنبی‌ها (اتاق بزرگ و اصلی خانه که اغلب در دل خانه واقع شده و دارای پنجره ارسی است)، کله‌ای‌ها (اتاق واقع در دو طرف طنبی در طبقه فوقانی که در نتیجه ارتفاع بلند طنبی به وجود می‌آید و اغلب به آن دید دارد)، حوضخانه‌ها (فضای سر پوشیده و مرتفعی که حوضی در میان دارد و معمولا با فضاهای دیگر مرتبط است) و دیگر عناصر خانه وجود دارد. امروزه شاهد کمرنگ‌تر شدن غنای نمادین گذشته عناصر خانه در متن معماری نما هستیم و حکایت مدرنیسم و ترک هر آنچه که در گذشته داشتیم، بی‌آنکه بدانیم (tebyan.netview).

محوریت در فضا

محورها، به عنوان استخوان‌بندی اصلی معماری محسوب می‌شوند و به عبارتی هندسه پنهان معماری بر شالوده محورها و استراکچر بنا می‌ایستد و از طرفی می‌توان عنوان کرد که محورها نماینده ساختار ذهنی اجتماع هستند.

سلسله مراتب در فضا

بحث سلسله مراتب، سخنی است میان درون و برون، چراکه حس فضای برون را در آهنگ حال و هوای درون نمی‌توان یافت و به عبارتی، درون، فاقد این خواص است و احوال برون را نمی‌توان به درون راه داد. این تحول، در سلسله مراتب نقش می‌بندد، چرا که آستانه ورودی، شرط ورود و تحول است که پس از درگاه و در فضایی مانند هشتی (فضای اصلی ورودی که معمولاً بعد از سردر قرار می‌گیرد)، حیاط بیرونی، دهلیز و طنبی قرار می‌گرفت؛ اما در دوره پهلوی، با رنگ باختن فضاهای اندرونی و بیرونی و برون‌گرا شدن فضاها، این ساختار نیز فرو پاشید.

تقارن در فضا

تقارن، در خانه‌های ایرانی با ضرب‌آهنگ و ریتم خود، تعادل و تنوع را نیز به ارمغان می‌آورد، زیرا با رنگ باختن فضاهای اصلی مانند طنبی خانه (که هسته اصلی و قلب خانه محسوب می‌شود) و فضاهای کله‌ای‌ها و ایوان یک پارچه و ارسی‌های رنگارنگ، محورهای فرعی نیز از میان رفتند و با قرار گرفتن برخی از عناصر فرعی مانند راه پله در آکس مرکزی، آنگونه که باید، این حس تقارن که مفهومی از پایداری را در عرصه خانه مطرح می‌ساخت نیز به فراموشی سپرده شد.

محرمیت در فضای خانه

هرگاه سخن از محرمیت به میان می‌آید، تفاوت درون و برون بر ذهن نقش می‌بندد، چراکه درون و فضای اندرونی، ویژه اهالی خانه است و از آنجا که این تمایز ناشی از فرهنگ کهن شرقی است، در کالبد معماری سرزمین ما نیز نقش بسته و بی‌تاثیر نبوده است (tebyan.netview). البته این محرمیت علاوه بر فضاهای بیرونی و درونی مابین فضاهای مختلف اندرونی نیز حکمفرماست و به عبارتی، حضور سلسله مراتب در متن فضاهای بیرونی نیز این محرمیت را پررنگ‌تر کرده و در درون نیز، محرمیت، درونی اتاق‌ها و دهلیزها را از هم متمایز می‌کند. بحث محرمیت از همان بدو ورود توسط حلقه‌ها و کوبه‌های درب خانه (اولین حوزه محرمیت) مشخص می‌شود تا آنجا که نهایت نفوذ بیگانه، هشتی و حیاط خانه است. با تحلیل و فرو پاشی ریتم سلسله مراتب در فضای خانه ایرانی، محرمیت نیز دستخوش تغییراتی شد و سرانجام، این رنگ باختن با حذف درگاه و هشتی نیز تضعیف شد.

عناصر هویت ساز معماری ایرانی در خانه

در تمدن اسلامی صفتی از خانه که در عمل خانه‌ها با توجه به آن شکل گرفته‌اند. سکون و آرامش است: و^۱ الله جعل لکم من بیوتکم سکناً (نحل آیه ۸۰) خداوند خانه‌هایتان را مایه آرامش برای شما قرار داد. اسم مکان از این صفت (سکون)، یعنی مسکن که بر همین خصوصیت از محل زندگی خانواده دلالت دارد، چندین مرتبه در قرآن آمده و برای اینکه خانه‌ها به واقع مظهر و مایه آرامش شوند؛ معماران گذشته تدابیر گوناگونی را در کار داشته‌اند (هال، ۱۳۸۲).

تصویر شماره ۲: منبع: blogfa.compost-95.aspx

تصویر شماره ۱: منبع: blogfa.compost-95.aspx

عوامل تأثیر گذار بر تحول مسکن

تا کنون عوامل مختلفی در شکل‌گیری الگوی مسکن یک محل تأثیر گذار بوده‌اند که به دلیل ارتباط محکم و پیوسته میان آن‌ها با تحول هر یک از این عوامل در هر مقطع تاریخی، سایر عوامل نیز متحول شده و در نهایت دگرگونی الگوی مسکن را سبب شده‌اند. در این بخش با معرفی عوامل مؤثر بر تحول الگوی مسکن سعی بر شناخت نحوه تأثیر آن‌ها در تغییر الگوی مسکن شده است. قابل ذکر است که با وجود اهمیت عامل اقلیم و آب و هوا در شکل‌گیری الگوی مسکن از عنوان کردن آن به عنوان عوامل مؤثر بر تحول خودداری شده است؛ زیرا عوامل مؤثر بر تحول مسکن دارای شاخصه‌ها و ویژگی‌های متغیر در طول زمان بوده و با مرور زمان شاخصه‌هایی جدید و متفاوت با گذشته پیدا کرده‌اند اما ویژگی‌های انواع اقلیم (گرم و خشک، گرم و مرطوب، سرد و کوهستانی، معتدل و مرطوب) در طول تاریخ ثابت بوده و تنها روش‌های برخورد با آن‌ها که خود متأثر از عوامل دیگر تأثیر گذار بر مسکن (فرهنگ و تکنولوژی) هستند به عنوان متغیرهای اقلیمی مطرح می‌شوند.

۱. فرهنگ و هویت

به اعتقاد راپپورت، عامل فرهنگ و درک انسان‌ها از جهان و حیات، نقش بسیار مؤثری در مسکن و سازمان تقسیمات فضایی آن داشته است. فرایندها و تحولات فرهنگی، مانند یکجانشین شدن، تحول ساختار خانواده، تحول آرمان‌ها و آداب و رسوم بر خانه و مفهوم آن تأثیر می‌گذارد. خانه از دیدگاه انسان شناختی نوعی «فرهنگ» است و ریشه‌ها، کارکردها و الگوهای فرهنگی مسکن در هر جامعه معین است (Rapaport, 1969: 47).

۲. اقتصاد

خانه از دیدگاه اقتصادی نوعی «کالا» است و به عنوان یک کالای اقتصادی دارای ویژگی‌هایی است که آن را از سایر کالاها متمایز و تحلیل عرضه و تقاضا و بازار آن را پیچیده می‌کند. از یک سو، مسکن کالای مصرفی است که پس از غذا و پوشاک مهم‌ترین نیاز اساسی بشر است و گران‌ترین کالای ضروری خانوار تلقی می‌شود و از سوی دیگر، به عنوان کالای غیر منقول بادوام، کالایی سرمایه‌ای است که سرمایه‌گذاری در آن، بزرگ‌ترین بخش دارایی خانوار به شمار می‌رود و علاوه بر خانوار، برای بنگاه‌های اقتصادی نیز جذابیت بالایی دارد (ناجی میدانی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۱۶۲).

۳. تکنولوژی

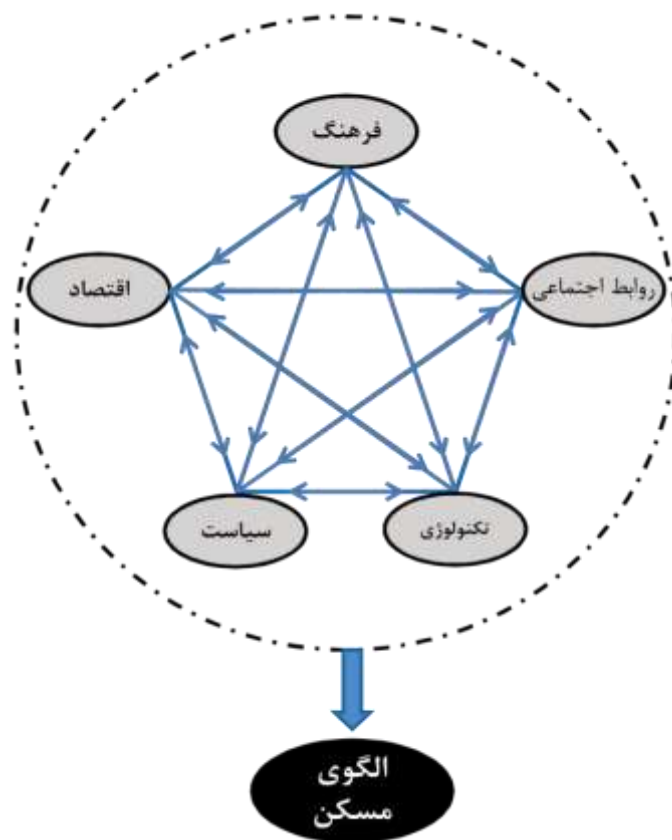
شناخت و تعیین درجه و میزان برخورداری از دانش فنی هر جامعه از موارد مهم تجزیه و تحلیل هر جامعه است. چرا که نوآوری‌های تکنولوژیکی در توسعه جمعیت‌ها، فرهنگ‌ها، ساختارهای اجتماعی و تولیدات مادی تأثیرات فراوانی دارند (مهرآیین، ۱۳۸۹، ص ۱۴). با مطالعه تاریخ معماری ایران می‌توان نتیجه گرفت که در هر دوره معماران در استفاده از مصالح و فرم‌های جدید پیشگام بوده‌اند. مثلاً تغییر فرم‌های سقف‌های صاف به فرم‌های گنبدی، به تکنولوژی ساخت گنبد تبدیل شد و یک نوآوری را در تاریخ خود رقم زد.

۴. روابط اجتماعی

توسعه کشاورزی در چند هزار سال قبل منجر به ظهور نخستین شهرها شد زیرا توانایی تولید غذا در محل، امکان اسکان دائمی را میسر ساخت. " با این حال در طول تاریخ، جمعیت به طور گسترده‌ای در مناطق قابل سکونت جهان پراکنده شد اما تنها در قرن بیستم بود که فرآیند برنامه‌ریزی توزیع جمعیت در هر کشور مورد توجه قرار گرفت. طی قرن بیستم و با ظهور کلان‌شهرها و مناطقی با تراکم جمعیتی بالا، نیاز به آگاهی از توزیع جمعیت و تجزیه و تحلیل آن احساس شد زیرا مناطق پر ازدحام، برنامه‌ریزی دقیق‌تر خدمات عمومی و توجه بیشتر به راهبردهای محیط زیستی درازمدت را می‌طلبید." (ایران محبوب و دیگران، ۱۳۸۰). در نتیجه می‌توان گفت با افزایش جمعیت تأثیر روابط اجتماعی بر محیط زیست و مسکن روز به روز بیشتر شده است.

۵. سیاست

یکی از عواملی که همواره در تحولات مسکن به خصوص پس از رشد جمعیت شهرها تأثیرگذار بوده است سیاست‌هایی است که در دولت‌ها برای ساخت مسکن اتخاذ و پیگیری می‌شود. سیاست‌هایی چون تشویق و تدوین ضوابط و مقررات خاص جهت ساماندهی بافت‌های مسکونی مانند: اعطای تسهیلات بدون سپرده یارانه‌ای برای ساخت، خرید و مرمت واحدهای مسکونی، تخفیف هزینه صدور پروانه و تراکم پایه و مازاد، (ایزدی و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۱) آنچه که از مطالعه در روند تغییر عوامل ذکر شده بر می‌آید این است که تمامی عوامل فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژی بر یکدیگر تأثیر گذاشته و مجموعه تأثیرات متقابل آن‌ها بر الگوی مسکن در هر دوره و تحول آن اثرگذارند (تصویر شماره ۳).

تصویر شماره ۳: تأثیر متقابل عوامل مؤثر بر تحول مسکن و نحوه اثر گذاری مجموعه آن‌ها بر شکل‌گیری الگوی مسکن هر دوره تاریخی. منبع: علی‌الحسابی و دیگران، بهار ۱۳۹۲، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱

تغییرات الگوی مسکن ایرانی (مسکن دیروز)

هنرمندان و معماران ایرانی در طول تاریخ، به دنیا ثابت کردند که توانایی‌های بالایی دارند و به خاطر آثار تاریخی منحصر به فرد فراوانی که از خود بجای گذاشته‌اند، شایسته احترام و قدردانی هستند. این آثار و به خصوص خانه‌هایی که در دوران‌های مختلف تاریخی ساخته شده‌اند با تغییراتی که برآمده از نیازهای خاص مردم در زمان‌های متفاوت بوده است؛ شکل گرفته‌اند. اما این تغییرات در دهه‌های اخیر سرمنشأ آگاهانه و منطقی نداشته و با تقلید کورکورانه به سمت مقصدی نگران‌کننده پیش رفته‌اند. شروع این امر را می‌توان از ورود معماری غرب به تهران، از زمان سلطنت ناصرالدین شاه یعنی نیمه قرن نوزده دانست. تا پیش از این تاریخ معماری در ایران همواره از سنت الگو می‌گرفت (شیخ، ۱۳۸۴، ص ۳۴).

درون‌گرایی

در خانه‌های سنتی حریم درون همانند سرزمین و هویت، مهم و شایسته پاسداری بوده است، در فرهنگ سنتی ایرانی خانه‌ها حریم اندرونی و بیرونی داشتند تا چشم بیگانه به ناموس خانه نیفتد؛ این‌گونه درون‌گرایی، یعنی آوردن نمونه بیرون به درون را می‌توان ناشی از شرایط اقلیم گرم و خشک و شاید جهان بینی و فرهنگ قوم ایرانی دانست (هاشمی، ۱۳۷۵، ص ۲). بنابراین مرزی میان محرمان ساکن خانه وجود نداشته و فرزندان و اعضای خانواده در اتاقی مشترک زندگی می‌کردند. اما در خانه‌های امروزی ایران به درون‌گرایی و حفظ حرمت خانه و خانواده توجهی نمی‌شود، دید به داخل خانه‌ها امنیت روانی خانواده‌ها را از بین برده و جدایی اتاق‌های والدین و فرزندان، میان محرمان خانه مرز و جدایی انداخته است.

سازمان فضایی و عملکرد اندام‌های خانه

با مرور زمان و تغییر در سازمان فضایی خانه‌ها زبان غیر معمارانه در اکثریت آن‌ها حاکم شده است. در فضای خانه‌های معاصر چون وارد می‌شویم، گم نمی‌شویم اما نمی‌توانیم خودمان و فضای خودمان را پیدا کنیم. تقریباً به یکباره همه آنچه فضاهای خانه‌های معاصر را شکل می‌دهند عیان می‌شوند. همه چیز قابل پیش‌بینی است. اگر صاحب‌خانه دست ما را نگیرد و هدایتمان نکند و اگر مبل‌های آماده برای نشستن اندکی دور از دید باشند جایی برای رفتن نیست، اشیاء ما را هدایت می‌کنند. درها که به سبب فقدان درگاهی، حریم‌هاشان درهم می‌شود، تنها با بسته بودن آشکار می‌شوند، و بدین ترتیب با بسته بودن درها تشخیص آشپزخانه، حمام، توالی و گاه در خروجی مشکل می‌نمایند. بوی غذا شاید به آشپزخانه هدایتمان کند و چک چک شیرهای آب و صدای سیفون به دست‌شویی و توالی. مکان پنجره‌ها را بیشتر از طریق پارچه یا کرکره‌های آویزان بر دیوار می‌توان تشخیص داد نه چشم‌اندازهایی که می‌بایست از درونشان دیده شود (حائری، ۱۳۷۵، ص ۲۰-۲۵).

شیوه زندگی

شیوه زندگی در خانه‌های بزرگ سنتی مانند خانه بروجردی‌ها و خانه طباطبایی‌های کاشان (دوره قاجار) که دارای مجموعه وسیعی از امکانات مانند حمام، آب انبار، اتاق‌های بهار خواب، زمستانه، بادگیر، آشپزخانه‌های متعدد بزرگ، انبارها، میزمدان، حیاط‌های متعدد، تالار، مهمان‌خانه، سالن‌های پذیرایی و ملاقات، اندرونی و دیوارهای بلند و قلعه گونه هستند؛ با زندگی در خانه‌های معاصر و مدرن امروزی بسیار متفاوت است، با رشد صنعت ساخت و دکوراسیون، دیوارها برداشته شد و اتاق‌های اوپن (باز) جای سبک‌های سنتی را گرفت، حضور پنجره‌ها در جبهه بیرونی خانه نماسازی را متنوع و برون‌گرایی را تقویت کرد.

تغییر شیوه زندگی تقریباً همه جنبه‌های آئینی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و بالطبع خوراک و پوشاک و آداب سکونت را هم شامل شده است. انقلاب غذایی (اقبال عمومی به غذاهای آماده)، انقلاب اتومبیل (اختراع و تولید انبوه اتومبیل)، انقلاب ابزار (ماشین‌آلات کمکی در خانه‌ها مانند جارو برقی، ماشین ظرف‌شویی)، انقلاب خدمات (عمومی شدن خدمات آب، برق، گاز، حمل و نقل)، انقلاب جوانان (آزادی در انتخاب سبک زندگی) و انقلاب تلویزیون (ابزار رسانه‌ای و سرگرمی) از جمله عوامل

مؤثر بر تغییر شیوه زندگی دهه‌های اخیر هستند (فاضلی، ۱۳۸۵، ص ۲۸-۲۵). تغییر در شیوه زندگی تغییر در مسکن را موجب می‌شود و تغییر در مسکن، رفتارها و شیوه زندگی جدیدی را طلب می‌کند و این تأثیر و تأثر همچنان ادامه دارد.

شیوه ساخت

معماران در گذشته نیارش ساختمان را از زیبایی آن جدا نمی‌دانستند، به تجربه، به اندازه‌هایی برای پوشش‌ها، دهانه‌ها و جرزها دست یافته بودند و با استفاده از پیمون‌های کوچک و بزرگ هرگونه نگرانی معمار را از ناستواری، نازیبایی، یکنواختی و یکسانی ساختمان‌ها از بین می‌بردند. همچنین در ساخت بناها از مصالح و امکانات بومی، محلی و در دسترس برای سرعت بخشیدن به کار ساخت و راحتی نوسازی (خودبسندگی) و در صورت نیاز از مواد و مصالح سرزمین‌های دوردست استفاده می‌کردند (پیرنیا و دیگران، ۱۳۸۴، ص ۳۰-۳۱). آن‌ها پس از صنعتی و استاندارد شدن خانه‌ها، دستاوردها و تجهیزات صنعتی را در برخورد با عناصر خانه، در سه راه:

هماهنگ شدن با آن‌ها (داکت‌ها)

جایگزین آن‌ها شدن (مصالح و شیوه ساخت صنعتی به جای مصالح و نیارش بومی)

دگرگونی آن‌ها، تقسیم‌بندی کردند.

نوع و ارتباط واحدهای مسکونی

بشر همواره از آغاز اسکان تا کنون در ساخت خانه‌های مناسب و ارتباط میان آن‌ها اندیشیده و سعی بر ایجاد مجموعه‌ای موزون و هماهنگ داشته است. اما با شهرنشینی، گسترش تکنولوژی، افزایش نیاز به روابط اجتماعی، ازدیاد مهاجرت و افزایش جمعیت در شهرها، نیاز و گرایش به انواع خانه‌ها را با انواع رابطه مانند حومه نشینی، خانه‌های تک واحدی مستقل، خانه‌های حیاط مرکزی در شهرها، خانه‌های شهری برون‌گرا، مجموعه‌های مسکونی اشتراکی، آپارتمان‌های بلند، مجتمع‌های مسکونی با ارتفاع متوسط، مجتمع‌های مسکونی جمعی و ساختمان‌های چند عملکردی به وجود می‌آورد (شوئنوتر، ۱۳۸۰). نوع سازماندهی هر یک از این انواع خانه سبب ایجاد روابطی خاص در خانه و محیط همسایگی و محلی آن می‌شود. در ایران نیز با شروع عصر سرمایه‌داری و تغییر سبک تولید و معیشت، خانه‌ها کم‌کم از حالت افقی به شکل عمودی و از حالت حیاط‌دار به مجتمع‌های مسکونی و آپارتمانی درآمدند (شیخ، ۱۳۸۴، ص ۸۸).

روبارویی با اقلیم

معماران ما بر پایه تجربیاتی که از ویژگی‌های آب و هوایی، تابش آفتاب و سوی وزش باد و دیگر عوامل داشته‌اند، از سه رون بنیادی راسته، اصفهانی و کرمانی استفاده می‌کردند؛ همچنین برای پیشگیری از رخنه گرما و سرما و آفتاب آزاردهنده از روش‌هایی چون: دو لایه کردن بام، استفاده از تیغه‌های تابش بند، استفاده از قطعات کوچک شیشه‌های رنگی و سایه‌اندازی با ایجاد پستی و بلندی حتی در تزئینات دیوارها استفاده می‌کردند (پیرنیا و دیگران، ۱۳۸۷، ص ۳۱-۴۲). در گذشته از سازمان فضایی متناسب با اقلیم منطقه نیز در مقابله با سرمای‌ها یا گرمایش فضاها بهره می‌بردند. حیاط به عنوان مهم‌ترین عامل تهویه هوا محسوب می‌گردید و فضاهای تابستان‌نشین و زمستان‌نشین در کنار آن شکل می‌گرفتند (حائری، ۱۳۷۵، ص ۲۵).

ارتباط با طبیعت

روایت استاد پیرنیا از خانه ایرانی، پر از اصطلاحاتی است که هر کدام یکی از معانی خانه را، از یک طرف، در رابطه با انسان و از طرف دیگر، در رابطه با طبیعت بیان می‌کنند. فراوانی این اصطلاحات حاکی از گوناگونی و غنای روابط میان انسان و طبیعت یا عالم ماورای اوست. این روابط گوناگون و متعدّدند، اما همه آن‌ها را یک چیز هماهنگ می‌کند که عبارت است از: پراکندگی و گریزندگی طبیعت خالی از انسان را به مرکزیت حضور انسان گرایش دادن (هاشمی، ۱۳۷۵، ص ۲).

نتیجه‌گیری

آینده بدون گذشته وجود ندارد، معماری گذشته ما، امانت‌دار فرهنگ است و معماری کنونی ایران، معلق میان گذشته و آینده در تکاپوی یافتن مسیر خویش باقی مانده؛ متأسفانه، توجه بسیار زیادی که خالقان فلسفه معماری معاصر صرف تکنولوژی کرده‌اند، باعث کم توجهی به شیوه‌هایی شده که در آن مردم می‌بایست در میان فضا زندگی کنند. سبک‌های زندگی مردم امروز بر حسب میزان غربی شدن آنها، شدیداً متنوع است و معماری امروز در میان این تنوع دچار تزلزل شده و در حال دگرگونی است. اما اندیشه ماحصل این دگرگونی، گاهی انسان را دچار تردید می‌کند. چرا که ما خویشتن را از یاد برده‌ایم و تنها پوسته‌ای را می‌مانیم با ادعایی بزرگ. به علاوه، تجمع متن‌های مختلف، سردرگمی کلانی را برای مخاطبان‌مان ایجاد کرده که آنان را کاملاً با فضای خانه‌مان بیگانه می‌سازد. امروزه، برای ما ایرانیان که هنوز در کنار سبک زندگی مدرن، عناصری از سبک زندگی سنتی و کهن را تجربه می‌کنیم، توجه به زیبایی‌ها و نکات مهم و با ارزش زندگی گذشتگان و حفظ آن‌ها برای رسیدن به زندگی‌ای بهتر و سالم‌تر در آینده بسیار ضروری است. اینکه وارث بافت شهری و فضای عمومی موجود هستیم متضمن استمرار وجودی در آینده است. استمرار حضور گذشته، آینده را رقم می‌زند، همان قدر تقلید از گذشته بی‌فایده است که ریشه کردن آن، زیرا تغییرات پارادایمی در مفاهیم و جهان از دیروز تا کنون تغییر سیستماتیکی را در متن فرهنگی، اجتماعی و صنعتی آینده ایجاد خواهد کرد که زندگی، رفتار، معماری و به خصوص مسکن را در خود غرق می‌کند. بنابراین امروز که با سرعت زیاد در حال گذر از انقلابی جدید هستیم باید هوشیارانه عمل کنیم. چرا که با سرعت گرفتن تحولات، دیگر توان اندیشیدن و حفظ ارزش‌های انسانی، فرهنگی و معماری گذشته خود را نخواهیم داشت. الگوی مسکن در شرف باز شکل‌گیری اساسی است و در آن همگرایی حوزه‌های فرهنگ، اقتصاد، سیاست، تکنولوژی و اجتماع، فرایند تکاملی پایان‌ناپذیری را پدید می‌آورد؛ احتمالاً گفت‌وگوی میان فرم‌ها و فضاهای جدیدی که اکنون طراحی و ساخته شده، با آینده بالقوه آن‌ها وجود خواهد داشت؛ ارتباطی که روز به روز کمرنگ‌تر خواهد شد، بنابراین برای حفظ زنجیره مسکن ایرانی در طول تاریخ باید گذشته را ورق زد تا بتوان راه آینده را با درس گرفتن از گذشته هموار ساخت و با تجزیه عوامل مؤثر بر مسکن و فضاهای زندگی، از گذشته تا امروز به تحلیل، بررسی و ارزشیابی آن‌ها پرداخت. این امر در زمان کنونی که در حال گذار به دنیایی جدید هستیم حیاتی و بسیار مهم است. با انجام این تحقیق و دستیابی به دستاوردهای آن، سهم بخش‌ها و مفاهیم تأثیرگذار غیر معماری بر معماری بیش از پیش نمایان می‌گردد. بنابراین تنظیم هر راهکاری برای دستیابی به الگوی مسکن بدون کمک رهنمودهای متخصصین علوم دیگر ناقص و بی‌نتیجه خواهد ماند.

مراجع

- [۱] حائری، محمد رضا، "طراحی مسکن امروزی و اصول معماری خانه‌های سنتی". مجله آبادی، شماره ۲۳، زمستان ۱۳۷۵
- [۲] بمانیان، محمد رضا، غلامی رستم، نسیم؛ رحمت پناه، جنت، "عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی «نمونه موردی خانه رسولیان یزد»"، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات هنر اسلامی/ شماره ۱۳، پاییز ۱۳۸۹
- [۳] هال، استوارتف، "رمز گذاری و رمز گشایی"، ترجمه نیما ملک مهدوی، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۲
- [۴] علی‌الحسابی، مهران؛ کرانی، نعیمه، "عوامل تأثیرگذار بر تحول مسکن از گذشته تا آینده" مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۱، بهار ۱۳۹۲
- [۵] شیخ، زهرا، مقایسه معماری سنتی و مدرن (خانه). استاد راهنما: محمد صادق فرید. پایان نامه کارشناسی ارشد مردم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ۱۳۸۳
- [۶] ایران محبوب، جلیل؛ میر فردی، اصغر، "بررسی تأثیر متقابل فرآیند افزایش جمعیت و شهرنشینی در ایران". نخستین همایش جمعیت‌شناسی ایران، تحولات اخیر و آینده جمعیت ایران، ۱۳۸۲
- [۷] ایزدی، حسن؛ شیخها، معصومه، "بررسی نقش سیاست‌های حمایتی و تشویقی دولت در نوسازی بافت‌های فرسوده شهری _ نمونه موردی بافت قدیم شهر شیراز". اولین همایش بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، مشهد، آذر ۱۳۸۷
- [۸] پیرنیا، محمد کریم؛ معماریان، غلامحسین، معماری ایرانی. نشر سروش دانش، چاپ اول، ۱۳۸۷
- [۹] شوئنوتر، نوربرت، مسکن، حومه و شهر، ترجمه شهرام پوردهیمی، انتشارات روزنه چاپ اول، ۱۳۸۰
- [۱۰] فاضلی، نعمت‌الله، " جوانان و انقلاب در سبک زندگی ". مجله جامعه شناسی و علوم اجتماعی، شماره ۳۱، تابستان ۱۳۸۵
- [۱۱] مهر آیین، مصطفی، "دیدگاه‌هایی در فرهنگ و تکنولوژی". دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۸۹
- [۱۲] ناجی‌میدانی، علی اکبر؛ فلاحی، محمد علی؛ ذبیحی، مریم، " بررسی تأثیر پویای عوامل کلان اقتصادی بر نوسانات قیمت مسکن در ایران (۱۳۶۹ تا ۱۳۸۶)". مجله دانش و توسعه، سال هجدهم، شماره ۳۱، تابستان ۱۳۸۹
- [۱۳] هاشمی، سید رضا، "خانه و معمار". مجله آبادی، شماره ۲۳، زمستان ۱۳۷۵
- [۱۴] بیٹی، حامد. « بررسی نقش حیاط در ساماندهی خانه های تاریخی: مطالعه موردی خانه های قاجار تبریز»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۹، بهمن ۱۳۸۹

[۱۵] <http://mahta1.tebyan.net/viewPost.aspx?PostID=109477> تاریخ دریافت ۹۲/۱۱/۰۶

[۱۶] <http://npensee.blogfa.com/post-95.aspx> تاریخ دریافت ۹۲/۱۱/۰۶

[۱۷] Rapoport, Amos. House Form and Culture (Foundations of Cultural Geography Series). Englewood Cliffs, N. J., Prentice Hal, 1969

SID

سرویس های ویژه

سرویس ترجمه تخصصی

کارگاه های آموزشی

بلاگ مرکز اطلاعات علمی

عضویت در خبرنامه

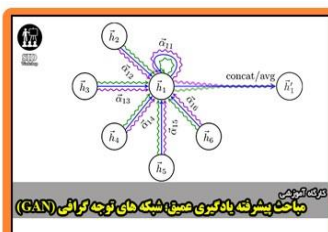

فیلم های آموزشی

کارگاه های آموزشی مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی

کارگاه آنلاین آشنایی با پایگاه های اطلاعات علمی بین المللی و ترند های جستجو

مباحث پیشرفته یادگیری عمیق؛ شبکه های توجه گرافی (Graph Attention Networks)

کارگاه آنلاین مقاله نویسی IEEE و ISI ویژه فنی و مهندسی